Un arhitect uitat - George Sterian (1860-1936)

Un arhitect uitat - George Sterian (1860-1936)

Pentru a afla mai multe informaţii legate de fotografia prezentată pe coperta primului număr al *Caietelor muzeului* provenită din donaţia făcută bibliotecii UAUIM de fiica arhitectului, doamna Manoliu în anii ’70, am trecut în revistă conţinutul mapelor donate precum şi monografia dedicată lui Sterian, alcătuită de Nicolae Gh. Lupu în 1973, presărată cu informaţii răzleţe culese atât de la d-na Manoliu cât şi de la arhitectul Anghel Cortez din Bacău. Printre acestea se numără contribuţia lui Sterian nu doar cu o sumă însemnată de bani (5000 de lei) cât şi cu “materiale didactice necesare studiului, ca hîrtie, cartoane, modele de ordine clasice” sau donaţia de lemne pentru încălzit a lui Gabrielescu şi Cuţarida [1] pentru Şcoala Societăţii Arhitecţilor Români.

G. Sterian a fost director al Şcolii S.A.R., alături de Socolescu, în primii trei ani ai acesteia. Colaborarea cu Ion Socolescu începuse odată cu revista *Analele Arhitecturii*, revistă finanţată de Sterian şi la care acesta a participat cu articole. Paternitatea lui Sterian asupra coperţii primului număr al revistei *Arhitectura* din 1906 [2], realizată după un desen al acestuia era previzibilă, dat fiind că era directorul revistei, dar nu apare în alte surse decât în monografia lui N. Lupu. Această copertă, bazată pe tipologia paginii de titlu cu portal, trădează un detaliu biografic: colaborarea cu Lecomte du Nouy la restaurarea bisericii episcopale din Curtea de Argeş şi, ulterior, plecarea (împreună cu Gabrielescu) din atelierul acestuia.

---

[1] N. Lupu. George P. Sterian (1860-1936). Lucrare ştiinţifică a Institutului Ion Mincu, cotă S II 129, p. 22

[2] N. Lupu. *Op. cit.*., notiţa la fig. 48

1-6: I. D. Trajanescu, N. Demetrescu, Ion V. Mihăilescu, George Sterian, Costin Petrescu, Simion Vasilescu
7-14: Gr. Nicolau, Scarlat Petculescu, Wilhelm Steinbach, Alexandru Referendaru, Petre Dumitrescu (D'Asti), Anghel Niculescu, Ianide Vulcan, Spiridon Cegăneanu, Iordache Nicolăiță [3]

Albumul, alcătuit de G. Sterian, cu autografe ale lui Lecomte du Nouy, existent în biblioteca Universităţii de Arhitectură şi Urbanism "Ion Mincu" [4], urma să fie editat la Paris, dar nu a mai apărut (probabil din cauza disensiunilor cu Nouy). Acest album documentează mobilierul, executat în atelierul lui Lecomte du Nouy, în care au lucrat G. Sterian şi Gabrielescu, pentru biserica episcopală din Curtea de Argeş.
Cât priveşte fotografia lui Sterian înconjurat de studenţii Şcolii S.A.R., pe spatele ei se află o dedicaţie: *Iubitului şi distinsului nostru profesor şi Director al primei Şcoli de Architectură din Bucureşci. Arhitect. G. Sterian*. Sub dedicaţie apar semnăturile studenţilor: Ion Mihăilescu, Costin Petrescu, Gh. Maxenţian, T. Pârvănescu şi Stelian Galatis. Primii doi se află în

[3] Identificarea personajelor s-a făcut pe baza legendei fotografiei din 1896, din articolul lui Grigore Ionescu, Şaptezeci şi cinci de ani de la înfiinţarea învăţământului de arhitectură în România, *Arhitectura*, nr. 5, 1972, p. 35, şi a fotografiei aniversare de la sărbătorirea lui Ermil Pangrati, în aprilie 1912, disponibilă online la adresa:. https://www.cotidianul.ro/sarbatorirea-lui-ermil-pangrati-parintele-scolii-de-arhitectura-din-romania/

[4] *Albumul Monumente Istorice din România* [Biserica Curtea de Argeş], cotă IV 453, biblioteca UAUIM

imediata apropiere a lui Sterian, şi, probabil, nici ceilalţi nu se află prea departe de „iubitul lor profesor”.
Fotografia aceasta are câteva detalii marginale interesante:
- colţ stânga: o femeie cu un coş acoperit (pentru biserică)
- colţ dreapta: o deviză trunchiată ...TA ŞI ARTA
- jos: pavaj din piatră de râu.

Această reuniune pare o curiozitate într-un cartier liniştit: femeia oprită în drum spre biserică, un bărbat cu copilul privesc de la geamul unei case. Pare să fie o fotografie de despărţire, făcută primăvara (protagoniştii au ghiocei în mâini), ocazionată de plecarea lui Sterian dar şi de cea a lui Costin Petrescu, Scarlat Petculescu şi Ştefan Burcuş la Paris în 1895. [5] Sterian era dublu diplomat în arhitectură şi pictură [6] şi este posibil ca Sterian să-l fi încurajat pe Costin Petrescu să se înscrie la Ecole de Beaux Arts, la secţia de pictură, mai ales că elevul său urmase în paralel secţia de pictură a Şcolii de Belle Arte din Bucureşti şi Şcoala de Arhitectură. [7]
Cert este că în 1891 Sterian este ales deputat de Bacău. În această calitate avea sarcina studierea în străinătate stabilimentele de instrucţiune publică, muzeele, teatrele şi şcolile de arte decorative. [8] O sarcină care se potrivea foarte bine cu preocupările sale dar care, fără îndoială, îi afecta activitatea didactică în cadrul Şcolii S.A.R.
Tot în acea perioadă arhitectul lucrează (împreună cu H. Rick) la proiectul Cazinoului din staţiunea Slănic-Moldova, terminat în anul 1894, din iniţiativa lui Eugen Ghica-Budeşti, pe atunci efor al Epitropiei „Sf. Spiridon” din Iaşi. [9] Trebuie observat că în această clădire se formulează o primă variantă moldovenească a stilului neoromânesc. Această variantă

---

[5] “Câţiva dintre vechii noştri colegi: Ştefan Burcuş, Scarlat Petculescu, Petrescu Constantin, au plecat la Paris pentru desăvârşirea studiilor arhitecturale, iar ceilalţi s’au plasat prin diferite servicii publice sau particulare, ori s’au dedicat Antreprizei” . Ion Trajanescu. *Fresca înaintaşilor*. Arhitectura, 1941, p. 107

[6] Lupu. *Op. cit.*., p. 3. Obţinuse de asemenea licenţa Facultăţii de Litere din Paris după care urmase doi ani la Facultatea de Matematici de la Paris.

[7] Virgiliu Z. Teodorescu. În Bucureşti **pe urmele unui creator de frumos** – artistul plastic Costin Petrescu. *Revista muzeelor*, nr. 1/2005, p. 89-90.

[8] Romulus Dan Buşnea. George Sterian, exponent al stilului arhitectural neoromânesc moldav. *Columna*, nr. 6, 2017, p. 135. Este vorba probabil despre tatăl arhitectului Nicolae Ghika-Budeşti cu care Sterian va colabora ulterior.

[9] *Ibidem*., p. 135

a stilului neoromânesc va fi ulterior rafinată de Neculai (Nicolae) Ghika-Budeşti (fiul lui Eugen).
Probabil că multiplele implicări ale lui Sterian au dus la plecarea acestuia de la Direcţia Şcolii S.A.R.. În 1898 este numit în Comisiunea Centrală Consultativă pentru participarea României la Expoziţia Universală de la Paris, unde va participa ulterior, în calitate de comisar delegat al Guvernului României iar în 1901 este ales vicepreşedinte al Societăţii Arhitecţilor din România.[10]

Trei fotografii ale lui Sterian la diferite vârste: prima este un detaliu din fotografia din 1895, a doua provine din revista *Arhitectura*, nr. 1, 1941, a treia provine din monografia lui N. Lupu.

1906 a fost un an prolific pentru Sterian: editează în calitate de director primele numere ale revistei *Arhitectura*, prima publicaţie dedicată arhitecţilor, organizează catedre la Secţia de artă naţională şi decorativă de pe lângă Academia de Arte Frumoase din Bucureşti [11], participă la proiectarea bisericii Cuţitul de Argint, alături de Ghika-Budeşti, completează sala centrală din Ateneul Cultural Vasile Alecsandri din Bacău [12], este delegat la Congresul internaţional al artei publice la Liege, face parte, alături de G. Coşbuc, din comisia pentru serbările deschiderii Expoziţiei din 1906 [13], organizează o expoziţie cu lucrări ale Casei Artelor. [14]

[10] *Ibidem*., p. 136

[11] Romulus Dan Bușnea. *Op. cit*., p. 135

[12] N. Lupu. *Op. cit*., p. 7

[13] *Ibidem*., p. 13

[14] [G. Sterian]. *Catalogul lucrărilor expuse şi a celor executate prin îngrijirea administratorului Casei*

În perioada 1905-1907, în calitatea sa de director la Direcţiunea Artelor şi a Clădirilor, cumpără casa pictorului Aman, pe care o amenajează ca muzeu şi în care amenajează atelierele pentru Şcoala Naţională de Artă decorativă "Domniţa Maria", secţie a Scoalei de Arte Frumoase. [15] În cadrul acesteia Sterian (director şi profesor) a făcut proiecte pentru mobilier, covoare, vitralii şi ceramică, o parte dintre acestea sunt probabil cele prezentate în Catalogul publicat cu ocazia expoziţiei din 1906.[16] Din cauza lipsurilor materiale, profesorul nu a putut cere elevilor decât executarea unor proiecte pentru diverse lucrări.

În 1906 lui Sterian i s-a alăturat, la Catedra de arte decorative, fostul său student de la Şcoala de Arhitectură, Costin Petrescu. [17]

Implicarea în proiectul bisericii Cuţitul de Argint a lui George Sterian (ca arhitect secund) marchează o perspectivă diferită despre restaurările realizate de Lecomte de Nouy. Diferenţa este cu atât mai clară cu cât această biserică trebuia să fie *"la fel în a ei întocmire cu Biserica „Sfântul Nicolae Domnesc" din Iasi, ridicată de Ştefan Vodă cel Mare*".[18] Prin "întocmire" se înţelegea forma dată bisericii prin restaurarea efectuată de Nouy dar şi presupusa formă iniţială a acesteia.

Sterian îl avea alături de el în acest proiect pe Nicolae Ghika-Budeşti, un arhitect aflat la început de drum. Colaborarea între cei doi în 1905 i-a deschis drumul lui Ghika-Budeşti către arhitectura naţională, mai ales dacă avem în vedere că, în 1901, cu ocazia proiectului de diplomă susţinut la Beaux-Arts, arhitectul mărturisea "*aş fi dorit să fac arhitectură românească, dar nu o cunoşteam şi, pe de altă parte, învăţătura de la Paris era bazată pe temelie clasică. Ce putea ieşi de acolo?*".[19]

Artelor. Inst. de Arte Grafice Carol Gobl, 1906

[15] N. Lupu. *Op. cit*., p. 26

[16] [G. Sterian]. *Catalogul lucrărilor expuse şi a celor executate prin îngrijirea administratorului Casei Artelor*. *Loc. cit.*

[17] Doina Ionescu. Câteva consideraţii privind învăţământul artistic românesc (1830-1930). *Ţara Bârsei*, nr. 1, 2009, p. 142

[18] Anca Filip. *Biserica „Schimbarea la Faţă" – Cuţitul de Argint, Bucureşti*, p. 2. Consultat online la adresa: http://www.monumentul.ro/pdfs/Anca%20Filip%2008.pdf

[19] Acest *Proiect pentru Palatul Primăriei din oraşul Iaşi* este publicat în primul număr al revistei *Arhitectura* din 1906. În numărul 2 al revistei, din acelaşi an, va apărea articolul *Încercări de artă decorativă românească*, semnat tot de Ghika-Budeşti. Publicarea lor dovedeşte preţuirea lui Sterian şi afinităţile dintre cei doi în ce priveşte neoromânescul de factură moldovenească.

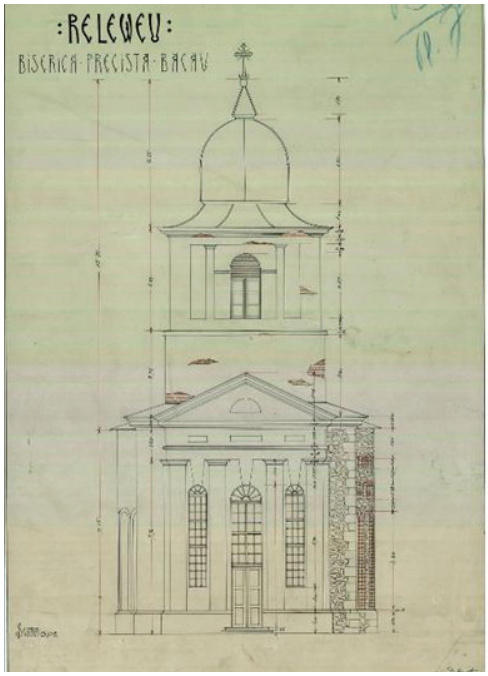

Comparaţie de turle: Trei Ierarhi (după restaurare), Nicolae Domnesc, Iaşi,
Cuţitul de Argint, Bucureşti

Uşi de intrare: Biserica Sf. Nicolae Domnesc, Iaşi (1904), Biserica Cuţitul de Argint, Bucureşti (1906),
Biserica (Domnească) Precista din Bacău (192 ?).

Biserica Precista, releveu din 1921 de D. Hergot, înainte de restaurare, faţada principală. [20]
Biserica Precista, Bacău, fotografie cu faţada principală după restaurarea lui G. Sterian. [21]

Influenţa lui Sterian asupra proiectului bisericii Cuţitul de Argint (1906), datorată experienţei sale mai bogate, se vede în aspectul arhaizant al acesteia, folosirea de piatră brută pentru faţadă, aspect care apare mulţi ani mai târziu la restaurarea bisericii Precista din Bacău (1924–1933)[22]. Această distanţare de aspectul modern propus de Lecomte de Nouy la restaurarea Bisericii „Sfântul Nicolae Domnesc" din Iaşi are legătură cu polemica [23] apărută în acea perioadă (după 1890, la sfârşitul restaurării bisericilor din Iaşi) în jurul

[20] Consultat pe site-ul web *Camera cu relevee*, la adresa: https://relevee.uauim.ro

[21] http://urbanbacau.info/img/galerie/precista.jpg

[22] *Memoria Cărţii Poştale - Faţada Manea, Biserica Precista din Bacău şi Casa Rabinului Israil Friedman din Buhuşi*. Consultat la adresa: http://epaminonda-epaminonda.blogspot.ro/2017/08/filatelie.html

[23] George Sterian. Ce este o restaurare. *Analele architecturei si ale artelor cu care se leagă*, 1890, pp. 98-

restaurărilor lui Nouy, polemică care marchează, de fapt, apariţia unei şcoli autohtone de restaurare. Gabrielescu şi Sterian criticau metodele de lucru şi anumite greşelile care trădau lipsa de interes a arhitectului francez.

Munca de supraveghere şi documentare a monumentelor istorice din Bacău îi fusese încredinţată de Comisia Monumentelor Istorice încă din 1913. [24] De altfel, în catalogul expoziţiei sale din 1904, Sterian anunţa pregătirea publicaţiei Monumentele Istorice din România care urma să cuprindă "releveuri şi studii făcute de la 1886 şi pînă azi, cu studiul arhitectonic şi istoria, cu releveul întreg al acestor monumente în starea lor primitivă şi modul cum ar trebui să fie restaurate".[25] În catalogul expoziţiei sale din 1904, de la Iaşi şi Bucureşti, alături de lucrări de arhitectură, relevee făcute în Italia, artă decorativă şi pictură, sunt enumerate şi relevee ale următoarelor monumente istorice : Biserica Sf. Nicolae Domnesc din Iaşi, Biserica Stavropoleos din Bucureşti (probabil anterior releveului lui I. Mincu), Biserica Domnească din Curtea de Argeş, Biserica Sf. Dumitru din Craiova, Biserica din Hîrlău, Biserica din Botoşani (Popăuţi), biserica Sf. Ioan din Piatra [26], Mănăstirea Neamţu.[27]

George Sterian este cunoscut ca pionier al restaurării monumentelor, al învăţământului şi al publicaţiilor de arhitectură în România. Dar el este şi un pionier al stilului (neo)românesc alături de Ion Mincu şi Ion Socolescu, creator al manierei moldoveneşti a acestuia, variantă

101; George Sterian. Observaţiuni asupra proiectelor de lege presentate de ministerul instrucţiunei publice şi culte pentru conservarea monumentelor publice. *Analele architecturei si ale artelor cu care se leagă*, 1892 (anul III), pp. 57-60

[24] Aurelian Sacerdoţeanu. Comisia Monumentelor Istorice la 80 ani, în Buletinul Monumentelor Istorice anul XLI, nr.3, 1972, pag. 10 : "încă din 1913 Comisia a făcut un larg apel la sprijinul voluntar al membrilor corespondenţi cu atribuţie de supraveghere şi informare despre monumente istorice judeţene şi orăşeneşti. Astfel, încă în acel an, se încredinţează această muncă onorifică la Bacău arhitectului G. Sterian."

[25] N. Lupu. *Op. cit*., p. 15

[26] O schiţă a turnului-clopotniţă de la Piatra apare în *Analele Arhitecturii*, I, 1890, nr. 3.

[27] N. Lupu. *Op. cit*., p. 14. La Mănăstirea Neamţ a condus şi lucrările de restaurare.

continuată de Nicolae Ghika-Budeşti şi de Virgina Andreescu-Haret [28]. Influenţa sa aupra lui Nicolae Ghika-Budeşti poate fi întrezărită în proiectul Bisericii Cuţitul de Argint, după cum influenţa lui Ghika-Budeşti asupra colaboratoarei sale [29], Virginia Andreescu-Haret, poate fi întrevăzută în câteva proiecte de locuinţe cu turn circular de colţ [30].

Opera arhitecturală a lui Sterian a rămas mai puţin vizibil datorită absenţei din Capitală şi a legăturii cu zona Bacăului. [31] Locuinţa lui Sterian din Bacău şi-a găsit totuşi locul în Galeria Arhitecţilor Români Creatori de Patrimoniu.

Valentin Popescu, Claudia Popescu

---

[28] Ruxandra Nemţeanu. *Vila în stil neoromânesc: expresia căutărilor unui model autohton în locuinţa individuală urbană*. Bucureşti: Simetria, 2014, p. 142

[29] *Ibidem*., p. 40

[30] *Ibidem*., p. 204

[31] "În apropiere de Bacău se afla Dobreana - proprietatea părinţilor lui G. Sterian mutaţi la Iaşi". Toader Boca. *Monografia satului Lunca-Filipeni jud. Bacău*, în manuscris, 1972 *apud*. N. Lupu. *Op. cit*., p. 6